พระราชชายาเจ้าดารารัศมี

วันอังคารเดือน 10 เหนือ ขึ้น 8 ค่ำ ปีระกา พ.ศ. 2416 เป็นวันคล้ายวันประสูตของเจ้าดารารัศมี พระธิดาองค์สุดท้าย ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๗ ประสูติจากแม่เจ้าทิพไกสร เจ้าดารารัศมีทรงมีเชษฐา ๖ ท่าน และเชษฐภคินีถึง ๕ ท่านด้วยกัน

ครั้นยังทรงพระเยาว์นั้น ได้ทรงศึกษาอักษรไทยเหนือและไทยกลาง ทรงเข้าพระทัยในขนบธรรมเนียมขัติยประเพณีเป็นอย่างดี เมื่อพระชนม์มายุ ๑๑ พรรษาเศษ พระบิดาโปรดให้มีพิธีโสกันต์ ภายหลังเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรขึ้นมาทรงจัดตั้งตำแหน่งเสนาทั้งหก ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระกุณฑลประดับเพชรมาพระราชทานเป็นของขวัญด้วย และโปรดเกล้าฯ ตั้งให้นางเต็มเป็นแม่นางกัลยารักษ์ ให้นายน้อยบุญทาเป็นพญาพิทักษ์เทวี ตำแหน่งพี่เลี้ยงทั้งสองคนตั้งแต่ครั้งนั้น

วันที่ ๑๙พฤศจิกายน ๒๔๒๙ ปีจอ ได้ตามพระบิดาลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพฯ ทรงอยู่รับราชการฉลองพระเดชพระคุณฝ่ายในเป็นเจ้าจอม ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภชเป็นการรับรอง พระราช-ชายาฯ ได้รับพระราชทานตำหนักที่ประทับ ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง ซึ่งต่อมาได้ทรงขอพระราชทานพระราชทรัพย์จากพระบิดา เพื่อมาต่อเติมพระตำหนัก สำหรับให้พระประยูรญาติที่ตามเสด็จไปพักอยู่ด้วย ต่อมาดูเหมือนภายในพระบรมมหาราชวังดูจะคับแคบลงไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักที่ประทับพระราชทานแก่เจ้าจอม และพระราชวงศ์ในบริเวณพระราชวังสวนดุสิตมีชื่อว่า "สวนฝรั่งกังไส" ในระหว่างที่พระราชชายาเสด็จเยี่ยมนครเชียงใหม่ครั้งแรก ปัจจุบันตำหนักนี้ได้ถูกรื้อถอนไปแล้ว

ตลอดเวลาที่ประทับรับราชการฝ่ายในที่กรุงเทพฯ พระราชชายาฯได้อนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา ทรงโปรดให้ผู้ที่ติดตามจากเชียงใหม่แต่งกายแบบชาวเหนือ คือนุ่งผ้าซิ่น สวมเสื้อแขนกระบอก ห่มสไบเฉียงและ

ไว้ผมยาวเกล้ามวย ซึ่งต่างจากการนุ่งโจงกระเบน ไว้ผมสั้นทรงดอกกระทุ่มของชาววัง แม้แต่ภายในพระตำหนักยังเต็มไปด้วยบรรยากาศล้านนา โปรดให้พูด "คำเมือง" มีอาหารพื้นเมืองรับประทานไม่ขาด แม้กระทั่งการ "อมเหมี้ยง" ซึ่งชาววังเมืองกรุงเห็นเป็นของที่แปลกมาก

พระราชชายาฯทรงเปิดพระทัยรับวัฒนธรรมอื่นด้วย โดยโปรดให้มีการเล่นดนตรีไทยและสากล ดำริให้มีการเรียนดนตรีไทยในพระตำหนัก ทรงตั้งวงเครื่องสายประจำตำหนัก และทรงดนตรีได้หลายอย่าง ทั้งซออู้ ซอด้วง และจะเข้ แต่ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถมากคือ "จะเข้" ทั้งยังสนพระทัยในการถ่ายรูปซึ่งเพิ่งเข้ามาจากต่างประเทศในรัชกาลที่ ๕ ทรงสนับสนุนให้พระญาติ คือ เจ้าเทพกัญญาได้เรียนรู้ และกลายเป็นช่างภาพอาชีพหญิงคนแรกของเมืองไทยไปด้วย

หลังจากทรงประสูติพระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพีสี (ประสูติเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๓๒ พระชนม์มายุได้เพียง ๓ พรรษาเศษ ก็สิ้นพระชนม์) ทรงได้รับพระเกียรติยศสูงขึ้นตามโบราณราชประเพณีจากเจ้าจอมเป็นเจ้าจอมมารดา ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯสร้างตราปฐมจุลจอมเกล้า สำหรับพระราชทานแก่ผู้รับราชการฝ่ายใน พระราชชายาทรงได้รับพระราชทาน พร้อมกับพระมเหสี และพระราชธิดารวมทั้งหมด ๑๕ พระองค์เท่านั้น พ.ศ.๒๔๕๑ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น "พระ-ราชชายา" เป็นตำแหน่งพระมเหสีเทวี ที่เพิ่งจะมีการสถาปนาขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยนั้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ พระเชษฐาของพระราชชายาฯ ลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระบรมมหาราชวัง พระราชชายาฯ จึงได้กราบบังคมทูลลาขึ้นมานครเชียงใหม่ เพื่อเยี่ยมเยียนมาตุภูมิ วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๑ ได้เสด็จจากพระราชวังสวนดุสิตไปขึ้นรถไฟที่สถานีสามเสน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปส่งพระราชชายาฯ พร้อมบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนบรรดาข้าราชการเป็นจำนวนมาก ไปส่งถึงสถานีรถไฟปากน้ำโพ มณฑลนครสวรรค์ ซึ่งเป็นที่สิ้นสุดทางรถไฟสายเหนือเวลานั้น และประทับลงเรือพระที่นั่งเก๋งประพาส มีขบวนเรือตามเสด็จกว่า ๕๐ ลำ ในการเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระบัญชาให้บรรดาหัวเมืองที่เสด็จผ่าน จัดพิธีต้อนรับให้สมพระเกียรติ พระราช-ชายาฯ ทรงเห็นว่ามากเกินไป ได้มีพระอักษรกราบบังคมทูลขอพระราชทานรับสั่งให้เพลาพิธีการลงบ้าง ใช้เวลาเดินทางทั้งหมด ๕๖วัน จึงเสด็จถึงนครเชียงใหม่ ในวันที่ ๙ เมษายน

ระหว่างประทับอยู่ที่เชียงใหม่ ได้เสด็จไปเยี่ยมเจ้าผู้ครองนครลำพูน ลำปาง และพระประยูรญาติในจังหวัดนั้น ๆ และเสด็จไปนมัสการพระบรมธาตุ และปูชนียสถาน สำคัญ ๆ อีกหลายแห่ง ในการเสด็จนมัสการพระบรมธาตุดอยสุเทพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเอาพระธุระโปรดเกล้าฯ ให้ทำแผ่นกาไหล่ทองมีสัญลักษณ์ของพระราชชายาฯ คือ รูปดาวมีรัศมี อีกทั้งพระราชทานข้อความที่โปรดเกล้าฯ ให้จารึกเป็นเกียรติยศแก่พระราชชายาฯ

ในระหว่างที่ประทับอยู่เชียงใหม่ พระราชชายาฯ ทรงดำริเห็นว่าบรรดาพระอัฐิของพระประยูรญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งบรรจุไว้ตามกู่ที่สร้างกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณข่วงเมรุ เป็นบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระศพเจ้านายตระกูล ณ เชียงใหม่ จึงโปรดให้รวบรวม และอัญเชิญพระอัฐิไปสร้างรวมกันไว้ ณ บริเวณวัดบุบผาราม (วัดสวนดอก) ตำบลสุเทพ เมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ได้จัดงานฉลองอย่างมโหฬาร มีคนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก มีการจัดมหรสพต่าง ๆ เช่น หนัง ละคร ซอ มวย ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ถึง ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญทองคำทำด้วยกะไหล่ทองและกะไหล่เงินมีตัวอักษร "อ" และ "ด" ไขว้กัน พระราชทานเป็นของแจกในงานเฉลิมฉลองกู่ พระราชชายาฯเสด็จกลับกรุงเทพฯ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ เสด็จโดยลงเรือพระที่นั่งที่ท่าหน้าคุ้ม มีกระบวนเรือรวม ๕๐ ลำ เมื่อถึงอ่างทอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรือยนต์พระที่นั่งเสด็จมารับถึงที่นั่น แล้วทรงพาไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน และพระราชทานสร้อยพระกรประดับเพชรเป็นของขวัญ ณ ที่นั่น

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.๒๔๕๓ ต่อมา พ.ศ.๒๔๕๗ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เจ้าแก้วนวรัฐฯ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘ ได้ลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่กรุงเทพฯ พระราชชายาฯ ได้กราบถวายบังคมทูลลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อกลับมาประทับที่นครเชียงใหม่

วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๗ พระราชชายาฯ เสด็จออกจากกรุงเทพฯ โดยขบวนรถไฟซึ่งวิ่งไปถึงเพียงสถานีผาคอ จังหวัดอุตรดิตถ์เท่านั้น จากนั้นเสด็จโดยขบวนช้างม้านับร้อย คนหาบหามกว่าพัน ข้าราชการจากเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง จัดไปคอยรับเสด็จ ถึงเชียงใหม่วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ เมื่อพระราชชายาฯ ประทับอยู่ที่เชียงใหม่แล้ว ทรงมีพระตำหนักหรือคุ้มที่ประทับอยู่สี่แห่งด้วยกันคือ

ตำหนักแรก ตำหนักที่เจดีย์กิ่วเรียกว่า "คุ้มเจดีย์กิ่ว" ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำปิงเป็นอาคารสองชั้นทรงยุโรป ปัจจุบันเป็นสถานกงสุลอเมริกันประจำจังหวัดเชียงใหม่

ตำหนักที่สอง สร้างขึ้นที่ถนนห้วยแก้ว เรียกว่า "คุ้มรินแก้ว" เป็นอาคารสองชั้นทรงยุโรป เป็นตำหนักที่พระราชชายาฯ เสด็จมาประทับเป็นครั้งสุดท้าย และสิ้นพระชนม์ที่นั่น

ตำหนักที่สาม สร้างบนดอยสุเทพสำหรับประทับในฤดูร้อน เรียกว่า "ตำหนักพระราชชายา" เป็นอาคารไม้หลังใหญ่ชั้นเดียว ตำหนักนี้สร้างด้วยไม้ จึงได้ทรุดโทรมผุผังไปตามกาลเวลา และถูกรื้อถอนไปในที่สุด

ตำหนักที่สี่ ตั้งอยู่อำเภอแม่ริม พระราชชายาฯทรงโปรดตำหนักแห่งนี้ และทรงใช้เวลาประทับมากกว่าตำหนักอื่นๆ เรียกว่า "ตำหนักดาราภิรมย์" โปรดให้เรี่ยกชื่อว่า "สวนเจ้าสบาย" ตัวตำหนักเป็นอาคารก่ออิฐปนไม้ลักษณะค่อนไปทางทรงยุโรป

เมื่อพระราชชายาฯ เสด็จกลับมาประทับเป็นการถาวรที่นครเชียงใหม่พระองค์ได้ประกอบพระกรณียกิจหลายด้านตลอดเวลา ๑๙ปี ที่ดำรงพระชนม์อยู่ สรุปได้ดังนี้

ทรงส่งเสริมการเกษตร

ทรงให้มีการทดลอง ค้นคว้า ปรับปรุง วิธีการปลูกพืช เผยแพร่แก่ประชาชน ณ ที่ตำหนัก สวนเจ้าสบายอำเภอแม่ริม ทรงควบคุมการเพาะปลูก และปลูกเพื่อขาย ทรงตั้งพระทัยที่จะให้เป็นตัวอย่างในการประกอบอาชีพในด้านการเกษตรแก่ราษฎร

ทรงทำนุบำรุงศาสนา

โดยปกติ พระราชชายาฯ จะถวายอาหารบิณฑบาต และถวายจตุปัจจัยสำหรับวัด และพระสงฆ์ สำหรับพระสงฆ์บางรูปได้รับการสนับสนุนเป็นรายเดือนตลอดพระชนม์ชีพ ทรงทำบุญวันประสูติและถวายกฐินทุกปี นอกจากนั้นยังทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียสถานเป็นจำนวนมาก อาทิ สร้าง และฉลองวิหารพระบรมธาตุ วัดพระธาตุจอมทอง ยกตำหนักบนดอยสุเทพถวายเป็นของวัดพระธาตุดอยสุเทพ

ทรงส่งเสริมการศึกษา

ทรงอุปการะส่งเสริมให้เจ้านายลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียน แม้กระทั่งส่งไปเรียนที่ทวีปยุโรป ทรงรับอุปถัมภ์โรงเรียนต่าง ๆ ในนครเชียงใหม่ อาทิเช่น โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ ได้ประทานที่ดินทั้งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย กับทรงอุปถัมภ์โรงเรียนดาราวิทยาลัย

ทางด้านวรรณกรรม

ทรงสนับสนุนวรรณกรรมประเภท "คร่าวซอ" จนเป็นที่นิยมอย่างสูงในยุคนั้น พระองค์มีนักกวีผู้มีความสามารถประจำราชสำนักหลายคน เช่น ท้าวสุนทรพจนกิจ ได้ประพันธ์บทละครเรื่อง "น้อยไชยา" ถวาย พระองค์มีส่วนในการปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ยังได้นิพนธ์บทร้องเพลงพื้นเมืองทำนองล่องน่าน เพื่อขับร้องถวายสดุดีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งเสด็จประพาสเชียงใหม่ พ.ศ.๒๔๖๕

ทางด้านการหัตถกรรม

ทรงเห็นว่า ซิ่นตีนจก เป็นเครื่องนุ่งห่มตามประเพณีวัฒนธรรมล้านนามาแต่โบราณ เป็นผ้านุ่งที่ต่อชาย(ตีน) ด้วยผ้าจกอันมีสีสันลวดลายสวยงาม การทอตีนจกเป็นศิลปะชั้นสูงที่ต้องใช้ฝีมือในการทอมาก จึงทรงรวบรวมผู้ชำนาญการทอผ้าซิ่นตีนจกจากที่ต่างๆ เข้ามาทอในตำหนัก นอกจากจะทอไว้ใช้เป็นการส่วน

พระองค์ และสำหรับประทานให้ผู้อื่นในโอกาสต่างๆ แล้ว วัตถุประสงค์ใหญ่เพื่อเป็นที่ฝึกสอนให้ลูกหลานได้มีวิชาติดตัวนำไปประกอบอาชีพได้

การทอผ้าซิ่นยกดอก ศิลปะการทอผ้าอันสูงส่งของล้านนาอีกผลงานที่พระราชชายาฯ ทรงพบว่าผ้าซิ่นยกดอกทั้งผืนมีเหลืออยู่ผืนเดียว คือผ้าซิ่นยกดอกไหมทองของแม่เจ้าทิพไกสร ที่ พระราชชายาฯ ได้ไว้เป็นมรดก จึงได้ใช้ซิ่นไหมผืนนี้เป็นตัวอย่าง ในที่สุดพระองค์ก็ทรงประดิษฐ์คิดค้น การทอผ้ายกดอกชนิดเดียวกันนี้ได้สำเร็จ ศิลปะด้านนี้จึงได้ดำรงคงอยู่สืบมา

นอกจากนั้น ทรงรวบรวมผู้มีฝีมือในการเย็บใบตอง และบายศรีในเชียงใหม่ มาฝึกสอนแก่ผู้ที่มีความสนใจในตำหนัก ทรงจัดแบบอย่างระดับชั้นของบายศรี ให้เหมาะสมแก่การจัดถวายเจ้านายในชั้นต่าง ๆ และบุคคลทั่วไป นับเป็นต้นแบบที่ได้นำมาปฏิบัติจนกระทั่งในปัจจุบัน

ด้านการทำดอกไม้สด ทรงสอนให้คนในตำหนักร้อยมาลัย จัดพุ่มดอก จัดกระเช้าดอกไม้ทั้งสดและแห้ง จัดแต่งด้วยดอกไม้สดทุกชนิด ตำหนักพระราชชายาฯ ในครั้งนั้น จึงเป็นแหล่งรวมแห่งศิลปวัฒนธรรม เป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาวเชียงใหม่ และส่งผลดีในการอวดแขกบ้านแขกเมืองอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

อนุเคราะห์พระประยูรญาติ

ทรงให้ความอุปการะแก่สมณะประชาชนทั่วไป และพระประยูรญาติแล้ว ทรงเปี่ยมไปด้วยความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพบุรุษ ทรงสร้างกู่แล้วอัญเชิญพระอัฐิของพระประยูรญาติ มาไว้รวมกัน ณ บริเวณวัดสวนดอก ในครั้งเสด็จเยี่ยมนครเชียงใหม่ และเมื่อเสด็จกลับมาประทับเชียงใหม่แล้วได้ทรงอัญเชิญพระอัฐิส่วนหนึ่งของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระบิดาไปบรรจุไว้ที่สถูปบนยอดดอยอินทนนท์ตามพระประสงค์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระองค์ท่านได้รับพระราชทาน ดังนี้

๑. ปฐมจุลจอมเกล้าฯ พร้อมด้วยดาราจุลจอมเกล้า
๒. มหาวชิรมงกุฎ
๓. ปถมาภรณ์มงกุฎสยาม
๔. เหรียญรัตนาภรณ์ จ.ป.ร. ลงยากรอบประดับเพ็ชร์ รัชกาลที่ ๕
๕. เหรียญรัตนาภรณ์ ว.ป.ร. ลงยากรอบประดับเพ็ชร์ รัชกาลที่ ๖
๖. เหรียญรัตนาภรณ์ ป.ป.ร. ลงยากรอบประดับเพ็ชร์ รัชกาลที่ ๗
๗. เข็มพระปรมาภิธัยรัชกาลที่ ๖ ประดับเพ็ชร์ล้วน

สิ้นพระชนม์

พระราชชายาฯ ได้เริ่มประชวรด้วยโรคพระปับผาสะ(ปอด) แต่ยังคงประทับอยู่ที่ตำหนักดาราภิรมย์ กระทั่งวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าแก้วนวรัฐจึงเชิญเสด็จมาประทับที่คุ้มรินแก้ว และได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ รวมพระชนมายุได้ ๖๐ พรรษาเศษ

ในการพระศพนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชโกษาเป็นหัวหน้านำพนักงาน ๒๕ นาย นำน้ำพระสุคนธ์สรงพระศพ กับพระโกศ และเครื่องประกอบอีกหลายประการ พระราชทานมาเป็นพระเกียรติยศ และโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ทุกข์ถวาย ๗ วัน

(จาก เจ้าหลวงเชียงใหม่ โดย เจ้าวงศ์สักก์ ณ เชียงใหม่ และคณะ, ๒๕๓๕)

ที่มาของข้อมูล

" พระราชชายาเจ้าดารารัศมี." 2546. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ: 29 กันยายน.

จาก http://www.lannaworld.com/person/jdararat.htm